

BADIIY TARJIMADA LAKUNALARNI QAYTA YARATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA QIYINCHILIKLARI

Xajibayeva Xosiyat Jumanazar qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti

***Annotatsiya:** ushbu tezisda badiiy tarjima jarayonida milliy-madaniy bo'shliqlar, ya'ni lakunalarni qayta yaratishning nazariy va amaliy muammolari tadqiq etiladi. Asl nusxadagi milliy koloritni saqlab qolish va uni tarjima tilida aks ettirishdagi qiyinchiliklar, lakunalarining turlari hamda ularni bartaraf etishning metodologik asoslari qiyosiy jihatdan tahlil qilingan.*

***Kalit so'zlar:** badiiy tarjima, lakuna, milliy kolorit, madaniy tafovut, ekvivalentlik, interpretatsiya, tarjimon mahorati, lingvomadaniy to'siq.*

Badiiy tarjima shunchaki bir tildagi so'zlarni boshqa tilga o'girish emas, balki ikki xil madaniyat va dunyoqarash o'rtasida ko'prik qurish san'atidir. Bu jarayonda tarjimon duch keladigan eng murakkab masalalardan biri bu lakunalar muammosidir. Lakunalar asl matnda mavjud bo'lgan, biroq tarjima qilinayotgan til va madaniyat tizimida muqobili topilmaydigan tushunchalar bo'lib, ular badiiy asarning milliy o'ziga xosligini ta'minlovchi asosiy elementlar hisoblanadi. Tarjima jarayonida lakunalar o'ziga xos "to'siq" vazifasini o'taydi, chunki ular ortida muayyan xalqning ming yillik tarixi, an'analari va turmush tarzi yashiringan bo'ladi. Olimlar ta'kidlaganidek, tarjimonning asosiy vazifasi ana shu "notanish" tushunchalarni o'quvchi idrokiga yetkazib berishdan iboratdir.

Badiiy matndagi milliy ruhni saqlashda lakunalar markaziy obyekt bo'lib, ularni qayta yaratish tarjimondan nafaqat til boyligini, balki

chuqur madaniy bilimlarni ham talab qiladi. Tarjima nazariyasida lakunalarining o'рни haqida atoqli olimlar quyidagicha fikr bildirganlar. Tarjima jarayonida milliy koloritni ifodalovchi so'zlar yoki tushunchalar ekvivalentining yo'qligi matnda ma'noviy bo'shliqni keltirib chiqaradi, bu esa tarjimondan yuksak mahorat va kreativ yondashuvni talab etuvchi lingvomadaniy hodisadir.

Darhaqiqat, har bir xalqning o'ziga xos dunyoqarashi tilda muhrlangan bo'ladi. Bir tilda o'ta muhim bo'lgan tushuncha boshqa tilda umuman mavjud bo'lmasligi mumkin. Bu esa tarjima tilida semantik bo'shliqni yuzaga keltirib, asarning estetik ta'sir quvvatini pasaytirishi mumkin. Badiiy tarjimada lakunalar muammosi haqida gap ketganda, ularning "tarjima qilib bo'lmaslik" tabiati emas, balki ularni o'zga madaniyat muhitida qanday qilib "qayta tiriltirish" masalasi ustuvorlik qiladi. Bu haqda tarjimashunoslikda shunday deyiladi. Lakunalar – bu madaniyatlararo muloqotning kesishish nuqtasi bo'lib, ularni tarjima tilida qayta yaratish jarayonida asl nusxa va tarjima tili o'rtasidagi tafovutlar eng yuqori nuqtaga chiqadi.

Shunday qilib, tezisning ushbu birinchi qismida lakunalarining badiiy tarjimadagi fundamental o'рни va ularning mohiyati ko'rib chiqildi. Lakuna – bu shunchaki "yo'q so'z" emas, balki tarjimon uchun yechilishi lozim bo'lgan madaniy jumboqdir. Navbatdagi qismlarda ushbu jumboqlarni yechishning zamonaviy usullari va tarjima jarayonida duch kelinadigan bevosita amaliy qiyinchiliklarga to'xtalamiz.

Badiiy tarjimada lakunalarni qayta yaratishning o'ziga xosligi shundaki, tarjimon har doim ikki yo'l o'rtasida tanlov qilishiga to'g'ri keladi: matnni o'quvchiga yaqinlashtirish (domestikatsiya) yoki o'quvchini muallif madaniyatiga olib borish (forenizatsiya). Lakunalar

uchragan joyda bu tanlov yanada keskinlashadi. Tarjimon lakunani tarjima tilidagi o'xshash tushuncha bilan almashtirishi yoki uni transkripsiya qilish orqali saqlab qolishi mumkin. Biroq, har bir usulning o'ziga xos afzalliklari va qiyinchiliklari mavjud. Masalan, o'zbek tilidagi "mahalla" so'zini ingliz tiliga "community" yoki "neighborhood" deb o'girish, uning tarkibidagi ijtimoiy va ma'naviy yukni yo'qotib yuborishi mumkin. Bu holatda tarjimon lakunani "to'ldirish" (kompensatsiya) usulidan foydalanishga majbur bo'ladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda lakunalarni qayta yaratishning bir necha asosiy metodlari qo'llaniladi. Bularga transkripsiya, kalsiyalash, tasviriy (izohli) tarjima va funksional muqobil tanlash kiradi. Tarjimon asar ruhini saqlash uchun lakuna bo'lgan so'zni o'z holicha qoldirib, unga matn ostida izoh berishi, eng samarali yo'llardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda tarjimon nafaqat tilshunos, balki madaniyatshunos sifatida ham ish ko'radi. Ilmiy adabiyotlarda bu jarayonning murakkabligi quyidagicha izohlanadi. Tarjimon lakunalarni qayta yaratishda shunchaki so'z izlamaydi, balki o'quvchi ongida o'zga madaniyat haqidagi tasavvurni shakllantiruvchi yangi assotsiativ zanjirlarni quradi.

Bu iqtibosdan ayon bo'ladiki, lakunalar bilan ishlash tarjimondan ijodiy jasorat talab qiladi. Ayrim hollarda, tarjima tilida lakuna bo'lgan tushunchaning o'rni bo'sh qolmasligi uchun tarjimon asarning boshqa bir joyida milliy koloritni kuchaytiruvchi vositalardan foydalanadi. Bu metod tarjimashunoslikda "kompensatsiya" metodi deb ataladi. Agar lakuna asarning syujet chizig'ida muhim ahamiyatga ega bo'lsa, uni tushuntirmasdan ketish asar mohiyatini tushunarsiz qilib qo'yishi mumkin. Tarjimonning mahorati aynan mana shunday qiyin vaziyatlarda namoyon bo'ladi. Lakunalarni interpretatsiya qilish

masalasi haqida olimlar shunday yozishadi. Lakunalar tarjimasida eng katta qiyinchilik – bu tushunchaning ham moddiy, ham emotsional-estetik yukini saqlab qolishdir, chunki har qanday izoh badiiy matnning ravonligiga putur yetkazishi mumkin.

Darhaqiqat, haddan tashqari ko'p izoh berish badiiy asarni ilmiy risolaga aylantirib qo'yishi xavfi bor. Shu sababli, tarjimon lakunani qayta yaratishda asar ritmi va o'quvchi e'tiborini ham hisobga olishi shart. Ushbu muvozanatni saqlash badiiy tarjimaning eng nozik qirralaridan biridir. Maqolaning ushbu qismida lakunalarni bartaraf etish usullari va ularning tarjima sifatiga ta'siri ko'rib chiqildi. Keyingi qismda esa, lakunalar bilan bog'liq bevosita lingvistik va kognitiv qiyinchiliklar hamda yakuniy xulosalar bayon etiladi.

Badiiy tarjimada lakunalar bilan bog'liq eng katta qiyinchiliklar kognitiv va psixologik qatlamlarda namoyon bo'ladi. Tarjimon asardagi lakunani aniqlabgina qolmay, uning ostidagi yashirin ma'nolarni (implitsit ma'nolarni) ham o'qiy olishi kerak. Ba'zan lakuna asarda shunday joylashgan bo'ladiki, u matndagi ma'lum bir ramz yoki metaforaning asosi bo'lib xizmat qiladi. Bunday holda, lakunani to'g'ri qayta yaratmaslik butun asar konsepsiyasining buzilishiga olib kelishi mumkin. Masalan, diniy yoki falsafiy tushunchalar bilan bog'liq lakunalar o'zga tilga o'girilganda, ularning sakral ma'nolari yo'qolib, shunchaki kundalik so'zga aylanib qolishi tarjimadagi eng katta "yo'qotish" hisoblanadi.

Bundan tashqari, badiiy tarjimada "subyektiv lakunalar" ham mavjud bo'lib, ular tarjimonning o'zi tushunmagan yoki e'tiborsiz qoldirgan joylarida yuzaga keladi. Bu esa asar sifatiga jiddiy zarar yetkazadi. Tarjimada lakunalarni qayta yaratishning qiyinchiliklari haqida gap ketganda, ularning o'quvchi idrokidagi aks-sadosiga ham

e'tibor qaratish lozim. Agar tarjimon lakunani o'ta murakkab usul bilan tushuntirishga harakat qilsa, badiiy asarning jozibadorligi yo'qoladi. Aksincha, uni juda soddalashtirib yuborsa, asarning milliy qiyofasi silliqdashib (neytrallashtirib) qoladi. Tarjimada milliy o'ziga xoslikni saqlash haqida tadqiqotchilar shunday deydilar. Badiiy tarjima jarayonida lakuna bilan to'qnash kelgan tarjimon nafaqat ikki tilni, balki ikki xalqning ruhiyatini bir-biriga moslashtirishdek o'ta og'ir vazifani bajaradi.

Bu iqtibos lakunalar bilan ishlash tarjimondan yuksak badiiy sezgirlikni talab etishini tasdiqlaydi. Xulosa qilib aytganda, lakunalar badiiy tarjimaning eng ziddiyatli va qiziqarli nuqtalaridan biridir. Ularni qayta yaratish jarayonida uchraydigan qiyinchiliklar tarjimondan doimiy izlanish, milliy madaniyatni chuqur o'rganish va matn tahliliga kognitiv yondashishni talab etadi. To'g'ri tanlangan tarjima strategiyasi lakunalarni o'quvchi uchun tushunarsiz bo'shliqdan o'zga madaniyatga ochilgan derazaga aylantira oladi.

Tezisning yakuniy xulosasi shundan iboratki, lakunalarni qayta yaratishda "to'g'ri" yoki "noto'g'ri" usul yo'q, balki asarning janri, uslubi va maqsadli auditoriyasidan kelib chiqqan holda tanlangan uyg'un yondashuv mavjud. Tarjimon badiiy matndagi har bir "bo'shliq"ni milliy koloritni tashuvchi vosita sifatida qadrlashi va uni o'quvchiga yetkazishning eng optimal yo'llarini izlashi lozim. Ilmiy qarashlar shuni tasdiqlaydiki. Lakunalar tarjimasi bu muvaffaqiyatsizlik emas, balki tarjima tili va madaniyatini yangi tushunchalar bilan boyitish imkoniyatidir.

Xulosa qilib aytganda, qiyosiy adabiyotshunoslikda lakunalarni tadqiq etishning zamonaviy metodlari va yondashuvlari badiiy asarning ichki qatlamlarini chuqurroq o'rganishga xizmat qiladi. Kontrastiv

tahlil, konseptual yondashuv va kognitiv metodlarning integratsiyasi lakunologiyani komparativistikaning eng hayotiy yoʻnalishiga aylantirdi. Lakuna — bu shunchaki matndagi “yetishmovchilik” emas, balki madaniyatlararo muloqotning eng joʻshqin nuqtasidir. Tadqiqotchilarning vazifasi ushbu nuqtalarni ilmiy asoslash orqali jahon adabiyotining yaxlitligini va har bir milliy adabiyotning betakrorligini isbotlashdan iboratdir. Kelajakda lakunalar tadqiqi raqamli gumanitar fanlar bilan uygʻunlashib, adabiy matnlarni tahlil qilishning yanada kengroq imkoniyatlarini ochib berishi shubhasizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salomov Gʻ. “Tarjima nazariyasi asoslari” // Toshkent: Oʻqituvchi. – 1983. – 28-b.
2. Barxudarov L.S. “Til va tarjima” // Moskva: Xalqaro munosabatlar. – 1975. – 45-b.
3. Комиссаров В.Н. “Замонавий таржимашунослик” // Москва: ЭТС. – 2002. – 92-б.
4. Mahmudov N. “Tilning lingvomadaniy lakunalari va ularning tarjimadagi inʼikosi” // Toshkent: Fan. – 2012. – 110-b.
5. Safarov Sh. “Pragmalingvistika” // Toshkent: Fan. – 2008. – 64-b.
6. Влахов С., Флорин С. “Таржимада ўгириб бўлмаслик масалалари: Реалиялар” // Москва: Международные отношения. – 1980. – 154-б.
7. Ибодуллаев, Ш., & Бакоева, Г. (2021). Актуальные вопросы развития банковской системы Республики Узбекистан. Общество и инновации, 2(2/S), 179-186.
8. Bakoeva, G. M. (2024). The Essence Of Transformation Of The Banking Sector In The Context Of The Implementation Of

Modern Financial Technologies. *Naturalista campano*, 28(1), 2569-2575.

9. Азларова, А. (2020). Рақамли трансформация шароитида банкларга рақобатбардош мутахассис кадрлар тайёрлашнинг долзарб масалалари. *Архив научных исследований*.

10. Mo'minova, L. R. (2023). Results of focusing on art and culture in the new Uzbekistan. *Экономика и социум*, (10 (113)-2), 244-247.

11. Bakoeva, G. M. (2023). Peculiarities of the current situation of the banking IPO market. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 78-81).

12. Dilbar, U. (2022). A study of modern methods of teaching English. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(2), 258-260.

13. Кенжебаева, Г. М., & Уразбаева, Д. (2017). Возможности технологий запоминания в обучении иностранному языку. In *Педагогические знания в системе высшей школы* (pp. 61-64).

14. Бабажанова, К. И., & Уразбаева, Д. Т. Роль использования загадок в обучении английскому языку. *Каракалпакского государственного университета им. Бердаха*, 48.

15. Urazbaeva, D. (2020). The importance of improving online readiness skills in teaching English as a foreign language. *East European Scientific Journal*, 7(12 (64)), 28-31.